

Joanna Skibska

Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej

Wymiary spostrzegania integracji i edukacji włączającej przez rodziców dzieci w młodszym wieku szkolnym uczących się w klasach integracyjnych. Komunikat z badań

Dimensions of the Perception of Inclusive Education by Parents of Children at Early School Age Studying in Inclusive Classes. The Report from the Study

The following article is dedicated to the presentation of the opinions on inclusive education of parents of children studying in inclusive classes. This research is a kind of an image of inclusion, as seen through the eyes of both, parents of children with special educational needs and those of their healthy peers. Furthermore, the study also attempts to assess inclusive education – it indicates positive and negative sides of such a form of education. Except for giving their evaluation on the discussed issue, within the study the interviewed parents had also an opportunity to present actions that according to them should be undertaken to improve the quality of inclusive education implemented in public educational institutions.

Słowa kluczowe: integracja społeczna, edukacja włączająca, wymiary edukacji integracyjnej i włączającej

Keywords: social inclusion, inclusive education, the dimensions of inclusive education

Wprowadzenie

Integracja to wyraz demokratyzacji sposobu życia społecznego, to wyraz dążenia do stworzenia osobom z zaburzeniami rozwojowymi częściowego lub pełnego włączenia się do normalnego życia [Dykcik 2006]. Włączanie to praktyka pedagogiczna polegająca na tworzeniu warunków sprzyjających kształceniu wszystkich uczniów w szkole ogólnodostępnej, niezależnie od ich możliwości rozwojowych [Gil 2009]. To rodzaj edukacji nazwany przez Z. Gajdżicę [2007] na-

turalną integracją, z uwzględnieniem zróżnicowanego specjalnego wsparcia. G. Stobart [2000] pozytywny wymiar integracji upatruje w uwarunkowaniach środowiska klasowego oraz zachowaniach przejawianych przez dzieci. Na pierwszy plan wysuwa się teoria psychologiczna, której podstaw należy upatrywać w sposobie prowadzenia klasy, ze szczególnym zwracaniem uwagi na podejmowanie i utrzymywanie współpracy między dziećmi oraz w zachowaniach dzieci, a przede wszystkim nabywaniu i doskonaleniu przez nie umiejętności społecznych. Prowadzone przez tego autora badania [Stobart 2000, s. 61], polegające na analizie losów dzieci uczestniczących w edukacji integracyjnej w szkołach ogólnodostępnych, potwierdziły, że badani uczniowie mieli najmniejsze problemy społeczne w sytuacjach mających swoją strukturę, jednak te same dzieci dużo gorzej radziły sobie w sytuacjach swobodnych, które z założenia miały służyć i podnosić efektywność włączania dzieci ze SPE w „normalny” proces edukacji. Jak podkreśla autor tych badań, właśnie uczestniczenie dzieci w sytuacjach nieformalnych stanowi test integracji. Dlatego trudno nie zgodzić się z słowami G. Flynn [1988], że działania integracyjne muszą być celowe, bowiem tylko zaplanowana integracja może zostać zwieńczona sukcesem oraz pozwala dzieciom na przeżywanie pozytywnych doświadczeń. P.S. Strain, [1981, s. 102] wskazuje, że tylko „całościowe programowanie ekologii społecznej i sieci przyjacielskich relacji w danym środowisku spowoduje długofalowe zmiany zachowania”.

W tym miejscu należy podkreślić, że oprócz celowości i planowania działań integracyjnych bardzo ważne jest holistyczne ujmowanie integracji, czyli takie, które uwzględni wszystkie jej podmioty – poczynając od najważniejszych – uczniów, ale również rodziców dzieci ze SPE i zdrowych rówieśników oraz nauczycieli bezpośrednio pracujących z dziećmi oraz wszystkich pozostałych pracowników szkoły. Tylko takie ujęcie integracji umożliwi podejmowanie spójnych działań gwarantujących pokonywanie wszelkich trudności i problemów oraz zainteresowanie wszystkich uczestników procesu integracji – tych bezpośrednio w nim uczestniczących, ale również tych, którzy mają pośredni wpływ na efektywność projektowanych zmian, a co najważniejsze, na ich przeniesienie na relacje społeczne panujące w codziennym życiu. Tylko wtedy będzie można powiedzieć, że odnieśliśmy sukces, jeśli stanie się ona naturalnym procesem. „Integracja środowisk nie odbywa się wyłącznie w procesie nauki, wręcz przeciwnie – ma w założeniu inicjować relacje pozaszkolne. Ich liczba i jakość są rzeczywistymi wyznacznikiem nie tylko powodzenia idei, ale również społecznej gotowości tworzenia normalnych warunków życia wszystkim członkom danej społeczności” [Chrzanowska 2010, s. 39] Podsumowując powyższe można powiedzieć, że model klasy integracyjnej powinien stanowić odzwierciedlenie społeczeństwa, które jest zróżnicowane, w którym potrzebujemy siebie wzajemnie, dlatego też edukacja integracyjna powinna być naturalnym procesem przygotowującym do dorosłego życia, bo tylko tak rozumiana będzie wartością ponadczasową.

Opis przeprowadzonych badań

Badanie polegało na poznaniu opinii rodziców dzieci w młodszym wieku szkolnym, uczęszczających do klas integracyjnych na temat procesu integracji i edukacji włączającej. Ankiety rozdano 250 rodzicom, z czego oddano 132 ankiety, jednak ze względu na jakość ich wypełnienia tylko 120 poddano analizie. Ostatecznie badanie przeprowadzono na próbie 70 rodziców dzieci zdrowych oraz 50 rodziców dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE). Badanych poproszono o wypełnienie ankiety składającej się z 17 pytań otwartych. Na etapie analizy udzielone odpowiedzi pogrupowano z wykorzystaniem klucza kodowego.

Zebrany materiał pozwolił odpowiedzieć na sformułowane problemy badawcze:

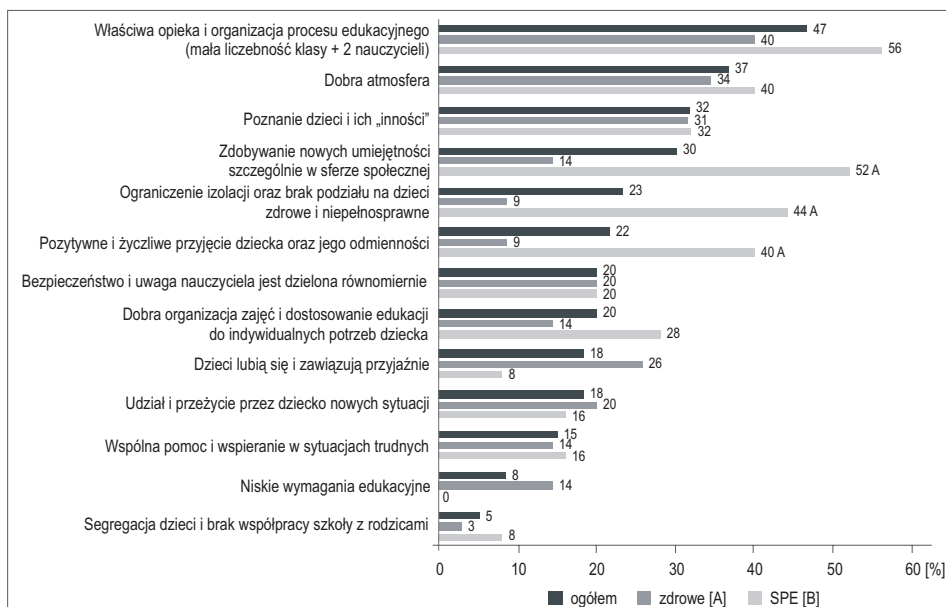
1. Jakie pozytywne strony integracji dostrzegają badani rodzice?
2. Jakie elementy integracji decydują o negatywnej opinii badanych rodziców?
3. Jakie działania powinny zostać podjęte przez placówkę by poprawić jakość podejmowanych działań integracyjnych i włączających w opinii badanych rodziców?

W opisie wyników badań wykorzystano test statystyczny dla proporcji kolumnowych. Interpretacja jego wyników jest następująca: jeśli dany odsetek w grupie A jest większy od analogicznego w grupie B, to zostaje on oznaczony literą B (i analogicznie w drugą stronę).

Wyniki badań

Analiza odpowiedzi na pytania dotyczące: plusów edukacji integracyjnej/włączającej dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w pracę grupy rówieśniczej; wartości dostrzeganych przez rodziców w edukacji integracyjnej/włączającej; umiejętności nabytych przez dziecko uczestniczące w zajęciach włączających/integracyjnych oraz umiejętności rozwiniętych – doskonalonych przez dziecko w klasie integracyjnej pozwoliła na wskazanie pozytywnych stron integracji dostrzeganych przez badanych rodziców.

Wśród zalet integracji/edukacji włączającej (wykr. 1) badani najczęściej wskazywali właściwą opiekę, organizację procesu edukacyjnego, dobrą atmosferę oraz poznanie dzieci i ich „inności” (47%). Rodzice dzieci ze SPE dość często zwracali uwagę również na zdobywanie nowych umiejętności, szczególnie w sferze społecznej (52%), ograniczenie izolacji oraz brak podziału na dzieci zdrowe i niepełnosprawne (44%) oraz pozytywne i życzliwe przyjęcie dziecka oraz jego odmienności (40%).

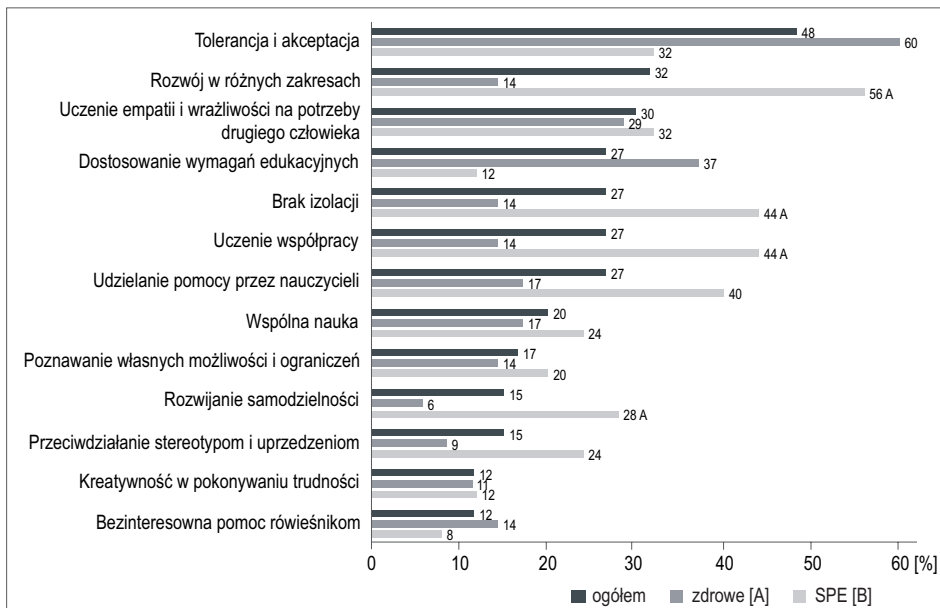
Wykres 1. Ocena przebiegu procesu włączania dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w grupę rówieśniczą, realizowanego na terenie placówki

Źródło: Badania własne.

Jako plusey edukacji włączającej (wykr. 2) wskazywano przede wszystkim upowszechnianie tolerancji (48%) oraz rozwój dziecka w różnych zakresach (32%) – sfera społeczna, poznawcza i fizyczna. Rodzice dzieci ze SPE często mówili o braku izolacji (44%), uczeniu współpracy (44%) oraz rozwijaniu samodzielności (28%).

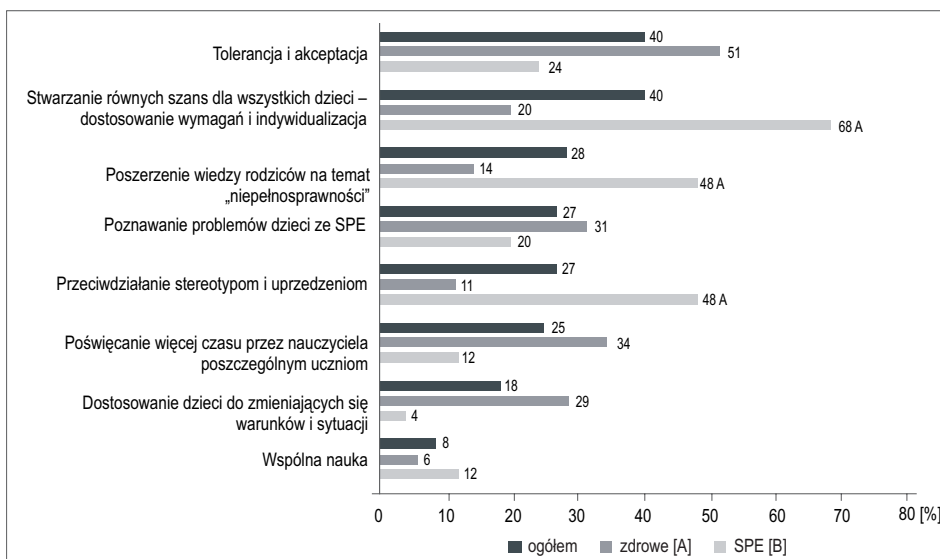
Badani dostrzegają pozytywne strony integracji (wykr. 3), przede wszystkim podkreślając znaczenie tolerancji i akceptacji (40%). Rodzice dzieci ze SPE natomiast często wskazywali na stwarzanie równych szans edukacyjnych przez dostosowanie wymagań oraz indywidualizację pracy z dzieckiem (68%), poszerzenie wiedzy rodziców na temat niepełnosprawności (48%) oraz przeciwdziałanie stereotypom i uprzedzeniom (48%).

Istotnymi wartościami dodatnimi integracji są umiejętności zdobyte przez dzieci. W tym kontekście najczęściej u dzieci ze SPE rodzice obserwowali (wykr. 4) zmiany zachodzące w rozwoju społecznym i emocjonalnym (76%) oraz w rozwoju mowy i poprawę komunikacji (60%). Rodzice dzieci zdrowych natomiast podkreślali, że dostrzegają wartość kształcenia w klasie integracyjnej we wzroście szacunku do drugiego człowieka (46%). Rodzice upatrują wartości integracji:

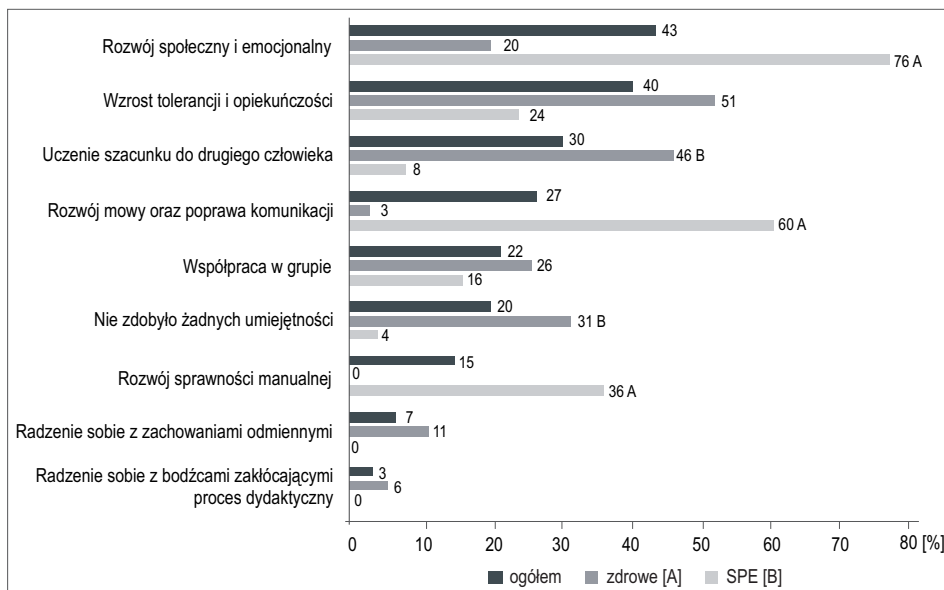
Wykres 2. Plusy dostrzegane w edukacji włączającej przez badanych rodziców

Źródło: Badania własne.

Wykres 3. Pozytywne strony integracji dostrzegane przez badanych rodziców

Źródło: Badania własne.

Wykres 4. Umiejętności nabyte przez dzieci w młodszym wieku szkolnym uczestniczące w procesie integracyjnym

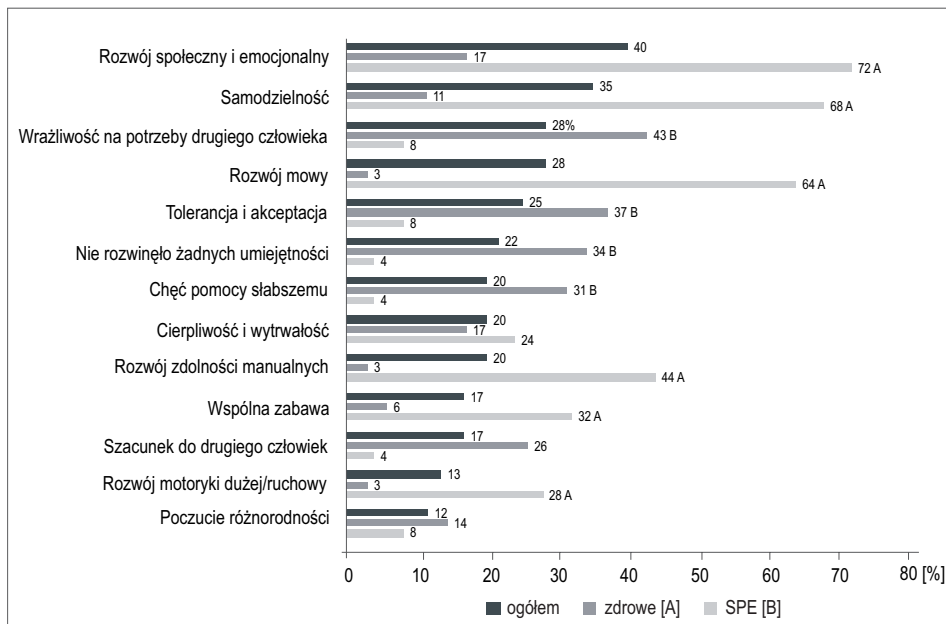
Źródło: Badania własne.

we wspólnych relacjach, dzieci wzajemnie się uczą od siebie, nasze dzieci mają możliwość lepszego rozwoju; dzieci uczą się, że ludzie są różni, nasze dzieci przez to nie czują się gorsze, odrzucone, każdy zasługuje na naukę, powinniśmy im to umożliwić, bez żadnych granic czy barier w formie szkół specjalnych.

Jednak niepokojące jest też to, że aż 31% badanych rodziców dzieci zdrowych stwierdziło, że ich dziecko nie zdobyło żadnych umiejętności.

Badanych zapytano nie tylko o umiejętności nowo nabyte, ale także te rozwinięte przez dzieci (wykr. 5). W przypadku dzieci ze SPE rodzice podkreślali rozwój w sferze społecznej i emocjonalnej (72%), wzrost samodzielności (68%), rozwój mowy (64%) oraz zdolności manualnych (34%). Rodzice dzieci prawidłowo rozwijających się wskazali przede wszystkim wzrost wrażliwości na potrzeby drugiego człowieka (43%), tolerancji i akceptacji (37%) oraz chęć niesienia pomocy słabszym (31%).

Udzielone odpowiedzi na pytania dotyczące: minusów dostrzeganych w edukacji integracyjnej/włączającej dziecko ze SPE w pracę grupy rówieśniczej; problemów występujących podczas włączania dziecka ze SPE w grupę rówieśniczą; negatywnych stron integracji dostrzegane w placówce umożliwiły wskazanie przez badanych rodziców negatywnych stron edukacji włączającej (wykr. 6).

Wykres 5. Umiejętności rozwinięte – doskonalone przez dzieci w młodszym wieku szkolnym uczestniczące w zajęciach włączających/integracyjnych

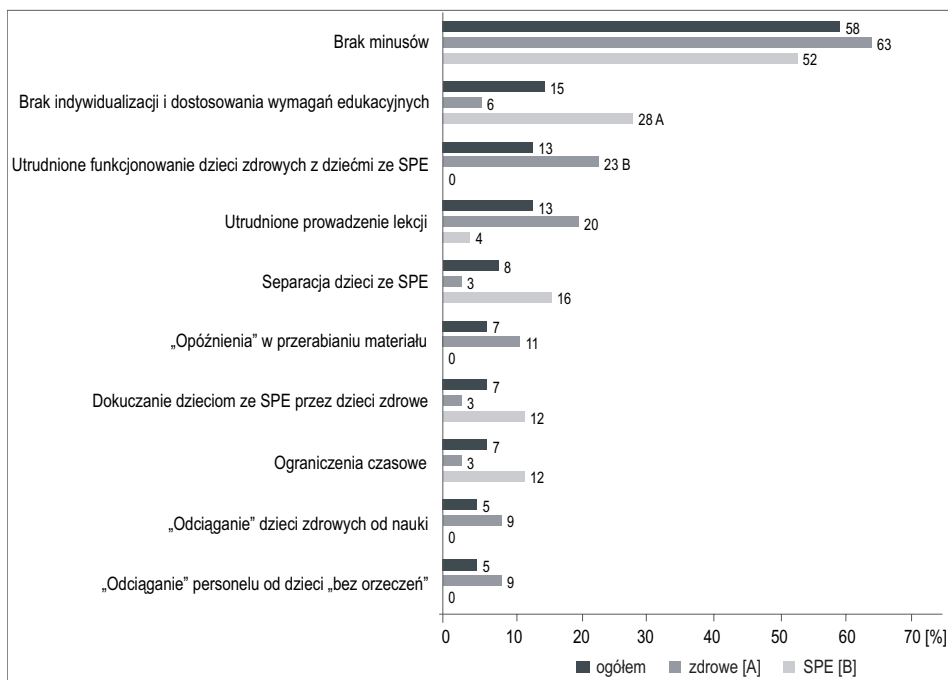
Źródło: Badania własne.

Badani zapytani o minusy edukacji włączającej w większości (58%) stwierdzili, że takich minusów nie ma. Wśród rodziców dzieci ze SPE pojawiały się opinie o braku indywidualizacji i dostosowania wymagań edukacyjnych (28%). Jeden z rodziców dziecka ze SPE napisał:

Rodzice dzieci zdrowych często nie rozumieją problemów dzieci z dysfunkcjami. Myślą, że dzieci są rozpieszczone i robią co chcą. Współpraca z takimi rodzicami jest trudna. Ludzie myślą, że jak klasa integracyjna, to dzieci mają zaniżony program nauczania – według mnie to brak świadomości społeczeństwa, jak funkcjonuje taka klasa i szkoła.

Wśród rodziców dzieci zdrowych dość często (23%) pojawiały się natomiast opinie o utrudnionym funkcjonowaniu ich dzieci z dziećmi ze SPE.

Większość badanych (57%) nie wymieniła żadnych problemów pojawiających się podczas realizacji zajęć integracyjnych (wykr. 7). Mimo to dość często mówiono o trudnościach z tolerancją (z perspektywy dzieci ze SPE – 44%). Rodzice dzieci zdrowych mówili o utrudnionym funkcjonowaniu dzieci zdrowych (20%), odciąganiu dzieci zdrowych od nauki (20%) oraz przeszkadzaniu przez dzieci ze SPE w zajęciach (20%).

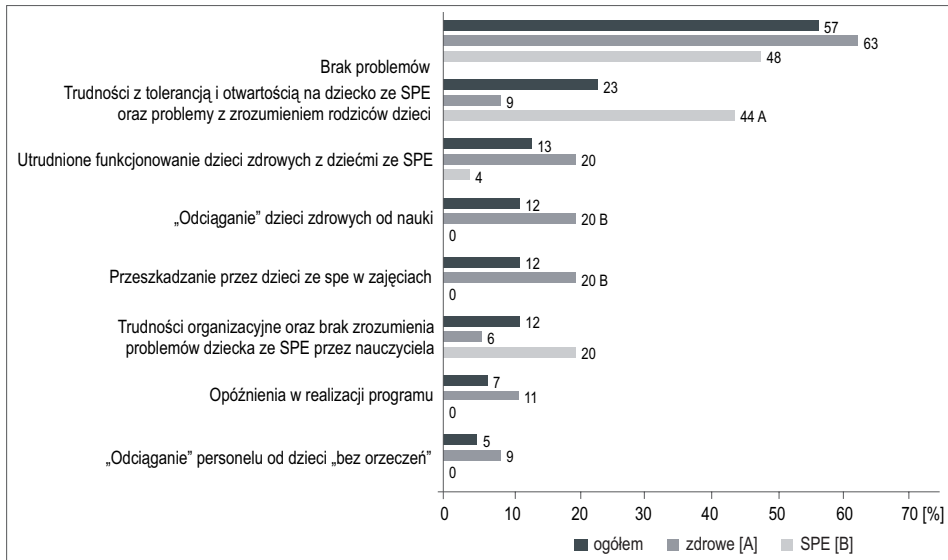
Wykres 6. Minusy edukacji integracyjnej/włączającej dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w pracę grupy przedszkolnej/klasy szkolnej dostrzegane przez badanych rodziców

Źródło: Badania własne.

Większość badanych nie dostrzega negatywnych stron integracji w placówce, do której chodzi dziecko (wykr. 8). Mniej więcej co siódmy badany mówił jednak o obniżeniu poziomu klasy. Co piąty rodzic dziecka zdrowego wspominał o utrudnionym funkcjonowaniu dzieci zdrowych. Rodzice dzieci ze SPE dość często mówili natomiast o ograniczeniach czasowych (16%) oraz separacji dzieci ze SPE (16%).

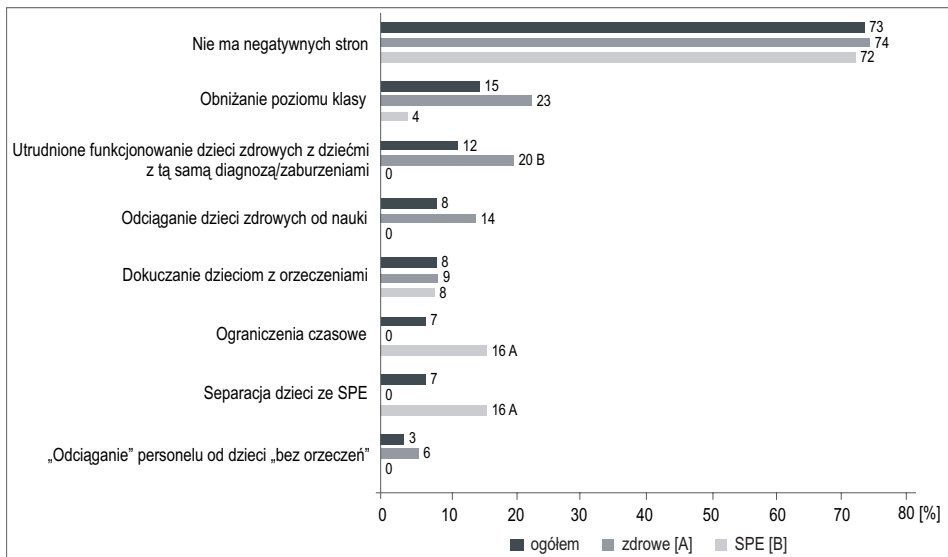
Analiza odpowiedzi na pytania dotyczące: zmian, które powinny zostać wprowadzone by poprawić/udoskonalić realizację działań integracyjnych/włączających dziecko ze SPE w grupę rówieśniczą; działania, które można podjąć by wpłynąć na realizację zmian w procesie integracji i edukacji włączającej oraz podejmowanie aktywności zmieniających podejście do edukacji włączającej i integracji pozwoliła na wskazanie działań, które powinny zostać podjęte przez placówkę by poprawić jakość podejmowanych działań włączających i integracyjnych (wykr. 9).

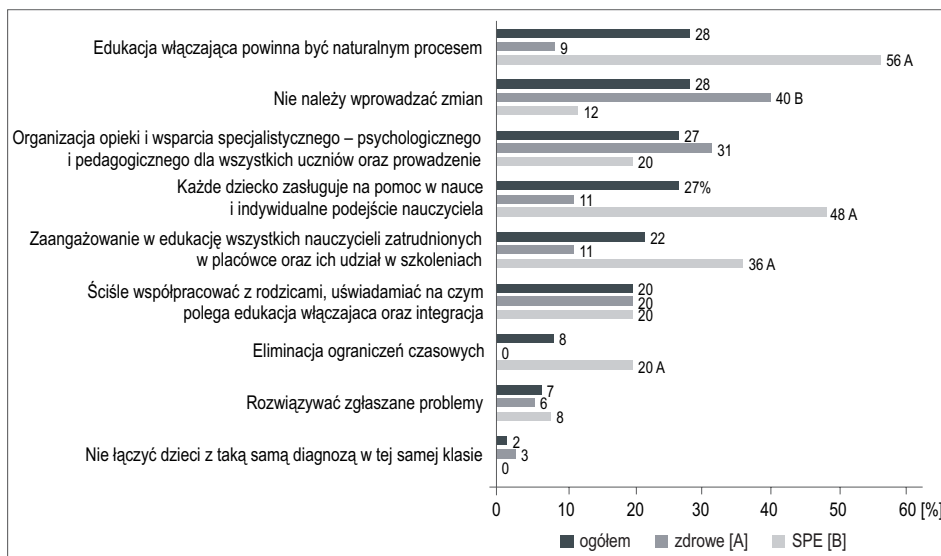
Wykres 7. Problemy pojawiające się podczas realizacji zajęć integracyjnych/włączających dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w grupę rówieśniczą w opinii badanych rodziców

Źródło: Badania własne.

Wykres 8. Negatywne strony integracji dostrzegane w placówce, do której chodzą dzieci badanych rodziców

Źródło: Badania własne.

Wykres 9. Zmiany służące poprawie realizacji działań integracyjnych/włączających dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w grupę rówieśniczą

Źródło: Badania własne.

W odpowiedziach badanych przeważają opinie, że edukacja włączająca powinna być naturalnym procesem (28%). Tu warto zacytować słowa jednego z ankietowanych rodziców dziecka ze SPE, który podkreślał, że:

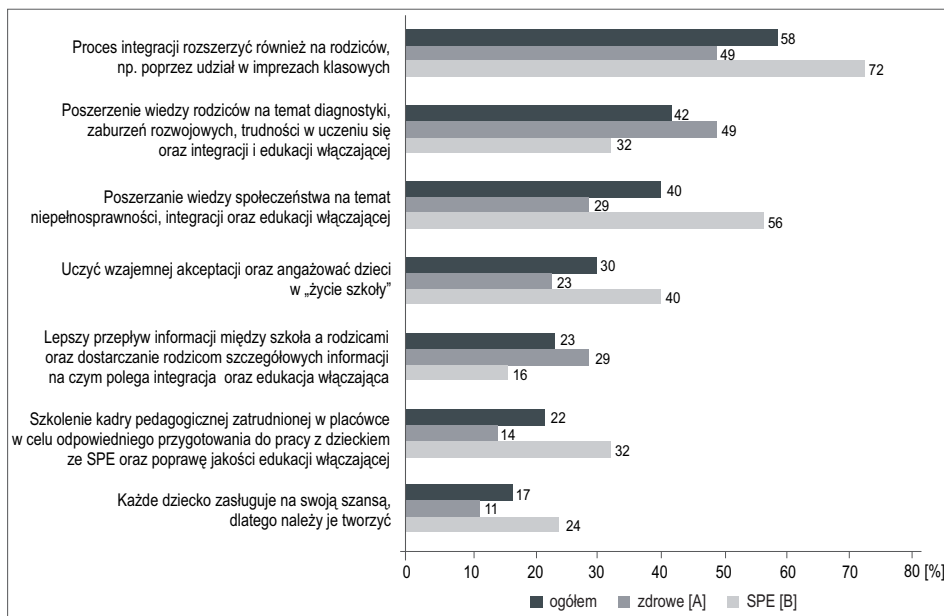
edukacja włączająca powinna być naturalnym procesem, że dzieci niepełnosprawne i inne razem się uczą i bawią; nie powinno być ograniczeń czasowych, każde dziecko zasługuje na pomoc w nauce i indywidualnym podejściu do jego osoby, do jego możliwości, do jego starań.

28% badanych uważa, że nie należy wprowadzać zmian. Duża grupa badanych mówiła o upowszechnieniu wsparcia psychologicznego i pedagogicznego, którym powinny zostać objęci wszyscy uczniowie (27%), o tym, że każde dziecko zasługuje na pomoc w nauce (27%) oraz o zaangażowaniu wszystkich nauczycieli (22%).

Badani zapytani o to co można zrobić, aby zmienić podejście do edukacji włączającej, byli dość zgodni w swoich odpowiedziach (wykr. 10). Zarówno rodzice dzieci zdrowych, jak i ze SPE mówili przede wszystkim (58%) o objęciu procesem integracji także rodziców, np. przez udział w imprezach klasowych oraz szkolnych. W drugiej kolejności (42%) pojawiały się opinie o poszerzeniu wiedzy rodziców na temat diagnostyki, zaburzeń rozwojowych, trudności w uczeniu się

oraz integracji i edukacji włączającej. Wśród działań, które powinny wesprzeć działania integracyjne, rodzic dziecka ze SPE napisał:

pokazanie innym, że niepełnosprawność to niezakaźna choroba, pokazanie, że ludzie są różni i powinniśmy to akceptować, a nie odcinać się od tego, że każdy człowiek zasługuje na swoją szansę w życiu, trzeba zmienić system nauczania i wiedzę społeczeństwa na temat niepełnosprawności.

Wykres 10. Działania służące zmianie negatywnego nastawienia do procesu integracji i edukacji włączającej

Źródło: Badania własne.

Rodzic dziecka zdrowego podkreślił natomiast, że:

trudno mówić o zmianach systemowych. Dzieci zdrowe intuicyjnie wiedzą jak się zachować w kontaktach z dziećmi niepełnosprawnymi, jest to dla nich rzecz oczywista i naturalna.

Inny rodzic wśród działań podnoszących jakość działań integracyjnych i edukacji włączającej zaproponował:

dotychczasowe zajęcia pozalekcyjne z osobami z różnymi typami niepełnosprawności, aby opowiedziały na nich o sobie, o swoich pasjach, zainteresowaniach, osiągnięciach, pokazały że osoba niepełnosprawna to osoba taka sama jak ty, czy ja.

Przeprowadzane badania i ich analiza, uwzględniająca różnice statystyczne, pozwoliły na sformułowanie wniosków, jednak ze względu na niewielką próbę badanych nie podlegają one uogólnieniu. I tak:

1. ponad 50% badanych rodziców podkreślało, że walorem integracji jest opieka i organizacja edukacji, czyli mała liczebność klasy oraz sprawowanie opieki przez dwóch nauczycieli. Natomiast ponad 30% badanych pozytywnych stron integracji upatrywało w poznaniu potrzeb i problemów w zakresie funkcjonowania dzieci ze SPE. Dostrzeganymi przez ponad 40% badanych rodziców plusami integracji jest nauka tolerancji i akceptacja oraz uczenie szacunku i nabywanie wrażliwości na potrzeby drugiego człowieka;
2. w opiniach badanych rodziców więcej pozytywnych stron dostrzegają rodzice dzieci ze SPE, to oni przede wszystkim obserwują zmiany rozwojowe w sferze społecznej i emocjonalnej oraz komunikacyjnej, natomiast 31% badanych rodziców dzieci zdrowych nie zauważyło żadnych zmian, które zaszły w dziecku w wyniku uczestniczenia w procesie integracji;
3. ponad 70% badanych nie wskazuje negatywnych stron integracji, pozostała część ankietowanych wśród problemów wymienia trudności z funkcjonowaniem dzieci zdrowych w klasie integracyjnej wynikających z zakłócania procesu edukacyjnego przez dzieci ze SPE (20%), a także trudności z tolerancją oraz zrozumieniem problemów dzieci ze SPE i ich rodziców (ponad 20%);
4. badani rodzice (ponad 50%), by poprawić jakość podejmowanych działań włączających i integracyjnych, chcieliby w pełni i bezpośrednio uczestniczyć w procesie integracji, przez organizację i udział w imprezach klasowych oraz szkolnych związanych z działaniami integracyjnymi, np. klasowe spotkania okolicznościowe, piknik rodzinny, olimpiada integracyjna;
5. ponad 40% badanych rodziców chciałaby zgłębić swoją wiedzę w zakresie diagnostyki i deficytów rozwojowych oraz integracji i edukacji włączającej. Natomiast 27% badanych podkreślała, że chcieliby, aby wszystkie dzieci zostały objęte opieką i wsparciem specjalistycznym psychologiczno-pedagogicznym oraz podkreślała znaczenie indywidualizacji i dostosowania wymagań edukacyjnych do potrzeb i możliwości dziecka;
6. wśród istotnych zmian wskazanych przez 22% badanych znalazło się dążenie do zaangażowania w integrację i edukację włączającą wszystkich nauczycieli pracujących w szkole oraz podnoszenie przez nich kwalifikacji, przez udział w kursach i szkoleniach, by mogli wspierać działania integracyjne prowadzone na terenie placówki oraz bardziej rozumieć potrzeby wszystkich uczniów uczących się w klasach integracyjnych.

Podsumowanie

Analiza wypowiedzi ankietowanych rodziców wskazuje, że widzą oni potrzebę realizacji edukacji inkluzyjnej oraz integracji dzieci pełnosprawnych i dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, ale wskazują na potrzebę włączenia w te działania nie tylko samych dzieci, ale – co zostało wielokrotnie powtórzone – ich samych oraz pracowników szkoły, nie tylko nauczycieli bezpośrednio pracujących z dzieckiem, ale również pozostałych pracowników, i to nie tylko dydaktycznych. Ta opinia rodziców bardzo koresponduje ze słowami G. Stobart [2000], wskazującymi na to, że skuteczność integracji wynika z poszukiwań rozwiązań służących zapewnieniu lepszemu przystosowaniu dzieci ze SPE oraz ich zdrowych kolegów. Rozwiązanie zaproponowane przez rodziców w znacznym stopniu poszerza krąg osób, które poprzez swój udział w procesie integracji i edukacji włączającej, będzie miało lepszy obraz podejmowanych działań, co z kolei wpłynie na wzrost ich odpowiedzialności za to co dzieje się nie tylko w klasie integracyjnej, ale przede wszystkim całej szkole – a co najważniejsze – pozwoli na utożsamianie się z tym co dzieje się w szkole. Bowiem „brak akceptacji inności nie pojawia się znikąd. Postawy dzieci są w znacznym stopniu z jednej strony odzwierciedleniem nastawień rodziców, czy szerzej nastawień społecznych, z drugiej strony wynikają z niewiedzy – skutku braku doświadczeń” [Chrzanowska 2010, s. 39].

Integracja jest swoistą szansą dla nas wszystkich, gdyż „edukacja i prawo do życia są nierozdzielnie ze sobą związane, ponieważ prawdopodobieństwo, by osoby sprawne samorzutnie uświadomiły sobie potrzeby niepełnosprawnych bez rzeczywistego kontaktu z nimi, jest nikłe” [Davis 2000, s. 105]. Integracja i edukacja włączająca pozwala budować realne społeczeństwo już od przedszkola czy szkoły, jednak wymaga ewaluacji działań organizacyjnych na rzecz doskonalenia systemu edukacyjnego i szczególnej dbałości o jego jakość. Dlatego bardzo istotne jest dopuszczenie do głosu każdego uczestnika tego procesu, gdyż tylko wtedy możliwe będzie poznanie spojrzenia na nią z różnych stron oraz poszukiwanie najlepszych rozwiązań oraz dróg ich wdrożenia.

Bibliografia

- Chrzanowska I. (2010), *Problemy edukacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. Regionalna specyfika czy ogólnopolska tendencja*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Davis A. (2000), *Prawo do życia – prawem do edukacji [w:] Integracja dzieci o specjalnych potrzebach wybrane zagadnienia etyczna*, G. Fairbairn, S. Fairbairn (red.), CMPPP MEN, Warszawa.

- Dykcik W. (2006), *Problemy autonomii, integracji społecznej i normalizacji życia osób niepełnosprawnych w środowisku* [w:] *Pedagogika specjalna*, W. Dykcik (red.), Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Flynn G. (1988), *Quality Education: Community Or Custody?*, „Archetype”, vol. 7.
- Gajdzica Z. (2007), *Perspektywa badań nad systemem kształcenia uczniów niepełnosprawnych w Polsce – analiza możliwej i podejmowanej problematyki badań* [w:] *Rozwój i funkcjonowanie osób niepełnosprawnych. Konteksty edukacyjne i prawne*, Z. Gajdzica (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Gil M. (2009), *W kierunku edukacji włączającej w Kanadzie* [w:] *Człowiek z niepełnosprawnością w przestrzeni społecznej*, Z. Gajdzica (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Stobart G. (2000), *Czy psychologia potrafi uzasadnić ideę integracji dzieci o specjalnych potrzebach?* [w:] *Integracja dzieci o specjalnych potrzebach wybrane zagadnienia etyczne*, G. Fairbairn, S. Fairbairn (red.), CMPPP MEN, Warszawa.
- Strain P.S. (1981), *Peer-mediated treatment of exceptional children's social withdrawal*, „Exceptional Education Quarterly (EEQ)”, vol. 1.